

LES ARRELS HISTÒRIQUES DE PALAUTORDERA

Pregó de les Festes del Remei del 1979

ANTONI PLADEVALL I FONT

QUADERNS DE DIVULGACIÓ CULTURAL, n.º 1, octubre 1981, Comissió de
Cultura de l'Ajuntament de Santa Maria de Palautordera.

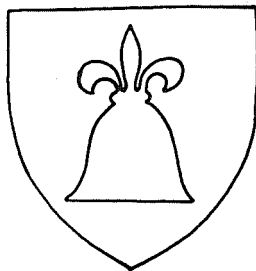
PRESENTACIÓ

Els diversos aspectes culturals i històrics de la nostra vila que no tenien una publicació que els acollís (ja que la finalitat de l'OCELLOT és una altra), podran tenir cabuda en aquests «Quaderns de Divulgació Cultural».

Per encetar el primer número, hi hem inclòs el pregó de mossèn Antoni Pladevall amb el qual es va inaugurar la Festa Major del Remei de 1979, donant un caire distint al començament d'aquesta Festa, un caire de recerca i reflexió sobre el nostre passat, que hem vist que ha tingut un bon acolliment, el qual esperem que també es dispensi a aquests quaderns.

ANTONI GÜELL DE MARÇAY
President
de la Comissió de Cultura

Palautordera, octubre del 1981

Escut de Montclús

ANTONI PLADEVALL I FONT
PREGONER DE LA FESTA MAJOR

Nascut a Taradell en 1934, mossèn Antoni Pladevall estudià al Seminari de Vic i des de l'any 1952 col·labora amb el doctor Eduard Junyent, al Museu i Arxius diocesans. Fou ordenat prever en 1957. Estudià filosofia i lletres a Lovaina, on s'hi llicencià en ciències històriques en 1963, amb una tesi sobre l'església de Catalunya al segle XI.

És autor de diferents llibres com: «El Castell de Centelles» (1958), «Mil anys de la Parròquia de Sant Hilari de Vidrà» (1961), «Els Monestirs Catalans», amb la col·laboració artística de Pere Català i Roca (1968), «Santa Maria de Lluçà» (1969), «Sant Miquel del Fai. Mil años de historia» (1969), «Santa Maria del Coll» (1974) i una col·lecció de monografies iniciada el 1967, que compta ja vuit títols, els més suggestius «Les Amatistes del Montseny» (1968), «Rodalía i Consueta de la parròquia de Sant Martí de Viladrau» (1970), «El comtat d'Osona a mig segle XIV» (1972), «Sibilla de Saga» (1973) «Persecució de Bruixes a les Comarques de Vic» (1974), «Sant Hilari Sacalm, capital de les Guílleries» (1976), «Montesquiu» (1978), «Santa Maria de l'Estany» (1978), «El santuari de la Mare de Déu del Coll» (1979), «La mare de Déu del Far» (1979) i molts articles d'història catalana, comarcal de Vic i eclesiàstica, publicats principalment a la revista «Ausa» i al «Full Diocesà».

Senyores, senyors,

Nascut com vosaltres al peu del Montseny, bé que a la banda més freda i esquerra, l'osonenca, he acceptat la immerescuda invitació que va fer-me el vostre batlle de dirigir-vos la paraula. No m'hi vaig saber resistir quan va dir-me que esperava que us parlés de les nostres arrels històriques comunes que es troben en la muntanya estimada, el Montseny. Aquesta venerable muntanya es dreça com un senyal o fita gegantina —així ho indica ja el seu nom equivalent a «mont del senyal»— entre l'Osona i el Vallès oriental, entre les vostres terres i les meves.

Afeccionat de molt jove a la història i esperonat per les indicacions de vells documents he petjat una i altra vegada les carenades del Montseny a la recerca de les ruïnes o indicis fins ara introbables dels antics castells de Les Agudes o de Sesagudes i del de Miravalls antecessors del vostre castell de Montclús i que tingueren uns castlans o guardians que durant el segle XIII guardaven també el castell de Taradell, la població on vaig néixer. Més tard, ara fa justament vint anys, vaig visitar per primera vegada el castell de Montclús quan, seguint les petjades dels monjos benedictins de Sant Marçal del Montseny, vaig descobrir l'enigma de la notable església romànica de Santa Magdalena, de la parròquia de Mosqueroles i veïnatge del castell de Montclús,

que els monjos de Sant Marçal varen aixecar a finals del segle XI amb l'intent d'establir-s'hi definitivament i deixar així la idíl·lica però freda i a l'hivern inhòspita vall de Sant Marçal, situada entre les Agudes i els Matagalls.

Així vaig descobrir aquesta «Vall florida», aquest arrecherat paradís que es reparteixen les dues parròquies germanes de Santa Maria i Sant Esteve de Palautordera formades en la seva major part sobre la terrassa fluvial del Tordera, riu que neix al costat del monestir de Sant Marçal i que ha format el sòl del vostre terme amb les terres que ha anat arreplegant per les afraus del Montseny per les que s'escola.

Permeteu-me, però, que abans de distreure la vostra atenció amb disquisicions sobre les arrels històriques del vostre terme fixi uns moments la mirada en el venerable santuari de la Mare de Déu del Remei, que amb els seus temples, el vell i el nou, saluda primicer el viatger que s'atança al vostre poble procedent del Montseny i fa de punt d'unió entre les dues velles parròquies de Palautordera.

La referència és altrament obligada perquè és el vostre homenatge secular a la Mare de Déu del Remei el que justifica la vostra Festa Major.

EL SANTUARI DEL REMEI

L'origen del santuari i de l'advocació cal cercar-los als primers anys del segle XVI, època de grans pestes en tot el país català i en la qual els fidels d'aquelles èpoques no podent-se fiar en la medicina humana cercaven els remeis sobrenaturals. El sant principal advocat contra la peste era Sant Sebastià i per això a ell es va dedicar inicialment la capella però, juntament amb ell, els devots de Palautordera varen erigir també una capelleta o fornícula a una imatge de la Mare de Déu del Remei. Aquesta advocació que sembla ésser d'origen italià, va entrar al nostre país el segle XIV però es va popularitzar el segle XVI, època de la que daten la trentena de santuaris que es coneixen.

Pels temps que els feligresos de Santa Maria de Palautordera, ajudats segurament pels veïns de Sant Esteve, aixecaven la primitiva capella, la població, segons el fogatge de 1515 tenia 31 cases a la sagrera i 44 masos. La parròquia de Sant Esteve tenia aleshores un total de 42 masos i no comptava encara amb cap nucli compacte de població.

Amb això ja resta descartada l'afirmació d'alguns autors segons la qual l'antic santuari del Remei que, destinat a usos profans, es manté encara en peu, a l'altra banda de la carretera, enfront del santuari actual, és una obra romànica. Això és totalment gratuït, és un edifici d'avançat segle XVI, que si bé té un absis, això no vol dir que sigui d'època romànica. En moltes obres

dels segles XVI i XVII i fins més recents, es construïa un absis; és l'anomenada persistència de les formes que al màxim té una disposició «com del romànic» però no romànica.

Les poques notícies que ens han pervingut de la capella al llarg dels segles XVI i XVII indiquen que a poc a poc va anar augmentant el culte a la Mare de Déu del Remei en detriment del de Sant Sebastià, de manera que l'any 1622 se li construïa un primer altaret per a poder-hi dir misses i des del 1727, com a mínim, el seu santuari era conegut ja com el Remei de Palautordera. Quan es va fer entre els anys 1792 i 1800, el santuari actual ja es va dedicar exclusivament a la Mare de Déu del Remei, quedant el culte a Sant Sebastià en un lloc secundari.

Dels temps moderns del Remei poca cosa us en puc dir que no la sapigueu, només evocar que la presència del santuari enmig del seu gerd i frondós pla, el ressò d'antigues peregrinacions i aplecs, el decret del papa Benet XV, del 8 de juny del 1921, quan la va declarar solemnement patrona de tot l'arxiprestat de Sant Celoni i de la cura amb què sempre heu atès i restaurat el vostre santuari, és per a tots vosaltres un testimoni de fe, de religiositat i de fidelitat històrica.

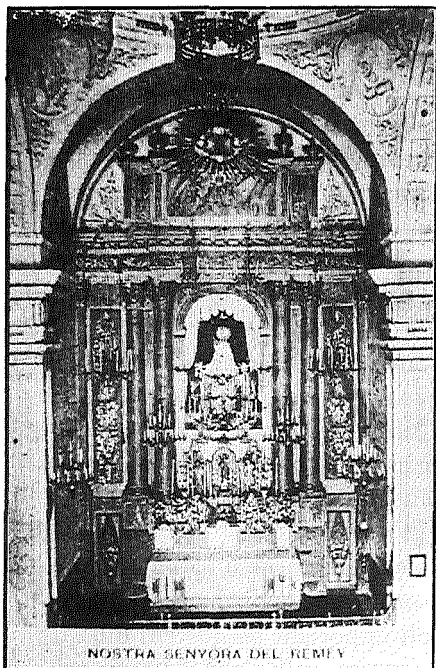
El Remei representa, però, una història moderna que no és altra cosa que la culminació d'un passat esplendorós que breument intentaré d'evocar ja que no puc fer altra cosa en aquest breu pregó de festes.

LES ARRELS HISTÒRIQUES

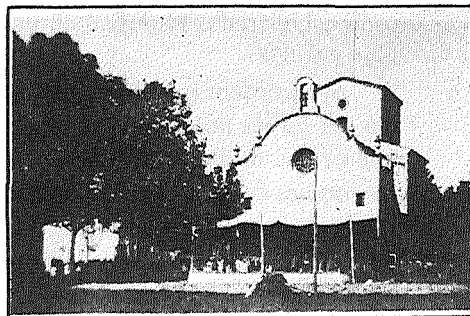
És molt difícil de precisar quins foren els primers homes que trepitjaren i sojornaren a l'indret de Palautordera i on s'instal·laren: els fragments de terrissa i de sílex i alguna destal de pedra trobada en el terme i en especial les restes d'un poblat ibèric descobert entorn del castell de Monclús indiquen que el lloc era poblat des de la prehistòria i que continuà essent-ho els segles posteriors, però aquest punt és un punt que encara requereix molt estudi i fer troballes i excavacions per arribar a algunes precisions concretes.

En parlar d'arrels històriques vull referir-me en concret als primers documents escrits que comencen a fer esment de Palautordera i de la vil·la o gran propietat de Vidamenia o de Palau. Aquests dos topònims i llocs són uns dels més antics de tot aquest rodal del Vallès.

La primera fita històrica és un precepte o privilegi del 19 d'agost de l'any 862 pel qual el rei Carles el Calb concedí al seu fidel el comte Sunyer I d'Empúries-Rosselló la vil·la de Vidamenia, que ara s'anomena Palau, sobre el riu Tordera, en el *pagus* o territori de Barcelona, que abans el rei ja havia

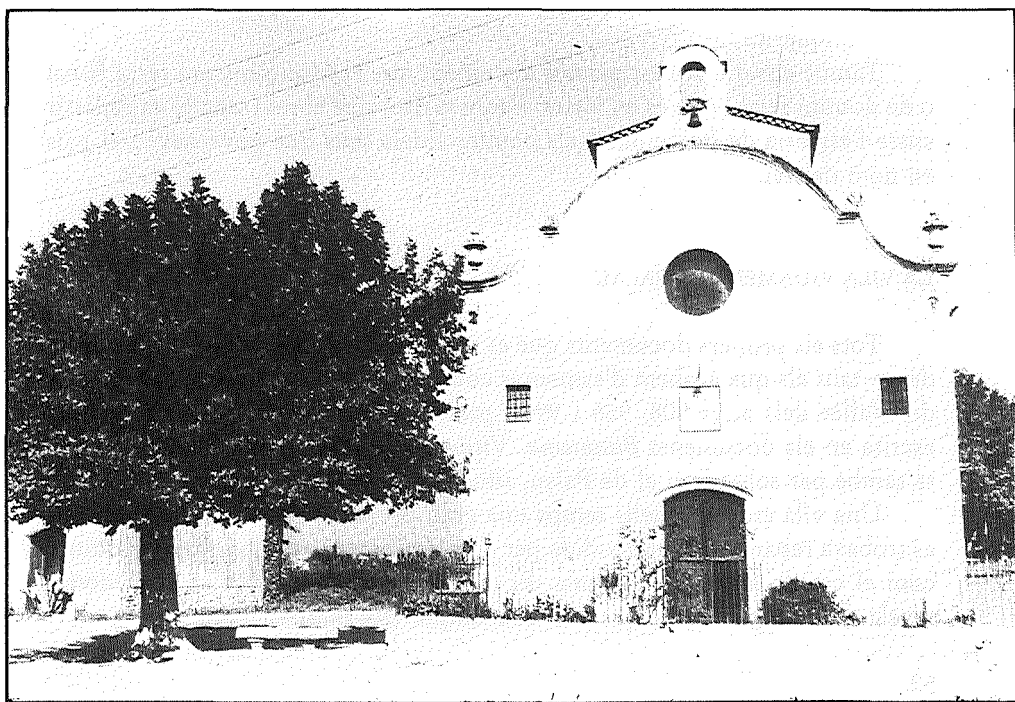

L'antic altar

El Remei, ahir

El Remei, avui

cedit a Unifred o Humfrid en nomenar-lo comte de Barcelona i marquès de Gòtia el 858.

Si recordem que Barcelona fou reconquerida el 801 i que la reorganització del Vallès no es va completar fins una generació més tard, ens trobarem que el lloc de Palautordera, on segons el precepte anterior ja hi existien les parròquies de Santa Maria i de Sant Esteve i una tercera parròquia anomenada també de Sant Esteve situada al Montseny –que és sens dubte la de Sant Esteve de la Costa del municipi de Fogars de Montclús– existien ja i es trobaven organitzades el 858, data molt primerenca que poques poblacions del Vallès poden superar.

Tot l'alou cedit pel rei dels francs al comte Sunyer, integrat per les tres parròquies esmentades, és delimitat en el document amb quatre noms o punts de referència: diu que anava del Collformic fins a la Palanca i del riu d'Arbúcies fins a Trullars. Tot seguit precisa un xic més les delimitacions en dir que termenejava també amb el coll situat entre els dos Montsenys (el coll de Sant Marçal) que d'allà anava fins a Collsabadell i fins al cimal del Montseny. D'aquest gran alou o domini el donador n'exceptua els béns situats a Campins i al vilaret de Cerdans, que els homes «*hispani*» o espanyols havien posat en cultiu. Aquesta darrera notícia es també molt important perquè ens diu que una part de la gent que va venir a repoblar aquestes valls del Montseny eren «*hispani*» o gent d'Hispania que s'havia refugiat a l'altra banda dels Pirineus fugint de l'ocupació dels àrabs i que ara retornaren a repoblar el país novament conquerit.

També ens diu aquest primer document que el Montseny era terra fiscal o de domini reial i que és en virtut d'aquest títol que el rei franc el va repartir entre l'església de Barcelona i els comtes fidels seus que governaven el país en nom del rei.

LA VILA VIDAMENIA O PALAU

Tots els primers documents que es refereixen a l'antic terme de Palautordera –tant els que acabem d'esmentar com altres del Cartulari de Sant Cugat del Vallès dels anys 908, 986 i 995– parlen de la vila Vidamenia (que surt escrita en els documents *Bitamenia*, *Vitdamenia*, *Bitaminia* o *Vitaminia*) que té també per sobrenom el de Palau, situada a la Vall del Tordera.

Una vila era en aquells temps una gran propietat rural que normalment es trobava repartida o subdividida per nombrosos masos i fins i tot parròquies com el cas de la vila Vidamenia. El sobrenom de Palau que se li va donar revela una categoria més que la d'una simple vila rural.

Els *palaus* o *palatia* de l'època romana eren habitats per grans senyors o funcionaris imperials i els de l'època de la reconquesta ho eren per comtes o grans senyors beneficiaris de la terra. A tot Catalunya s'esmenten molts *palaus* o *palous*, el mot *palou* derivat de *palatiolo* és un diminutiu de palau i seria per tant una residència més modesta que un palau. Al Vallès en concret trobem altres *palaus* i *palous* en èpoques molt reculades com el Palaudàries, el Palau Meserata o Marata, el Palau Salatà o Palausolitar, el Palau s'Amanla ó Montornés, el Palou del municipi de Granollers, el mas Palau de la Garriga, etc.

Dissortadament fora del seu nom i de la seva remota existència no sabem gran cosa més del Palau o vila de Vidamenia. ¿Eren una vila i palau d'època romana refet o reaprofitat a l'època de la reconquesta o bé eren una vila i palau aixecats pels primers repobladors del segle IX?

Més endavant farem esment d'un document de l'any 1045 que parla d'una sala senyorial o gran residència situada en aquesta vila, cosa que confirma la hipòtesi de l'existència del palau en èpoques encara força tardanes.

Si el seu origen fos romà o almenys anterior a la invasió dels àrabs el seu reaprofitament explicaria la persistència de gent a aquesta vall del Tordera, que difícilment petjarien els sarraïns, però per assegurar-ho caldria fer excavacions a l'indret on es trobava l'esmentat palau, bé que això és molt difícil de fer-ho si és veritat, com sovint s'ha dit, que l'antic palau es trobava al mateix indret on més tard es va construir l'actual església parròquial de Santa Maria de Palautordera.

És molt corrent al Vallès que les esglésies parroquials més antigues s'aixequessin a l'indret o sobre dependències d'antigues vil·les romanes. Pot comprovar-se per les excavacions i troballes fetes sota les esglésies de Gallecs, prop Mollet, de Marata, a Llerona, de Santa Madrona, a Palau de Sant Andreu de la Barca, de Sta. Maria del Camí, a la Garriga, etc.. El mateix es troba al Maresme i en altres indrets de la costa, terres més aviat romanitzades i amb assentaments d'antigues vil·les que no pas les terres de l'interior del país.

EL DOMINI DEL MONESTIR DE SANT CUGAT

Els comtes d'Empúries i Rosselló que el 862 varen rebre del rei franc —que era aleshores sobirà dels comtats catalans o de la Marca Hispànica— l'alou de Vidamenia o Palau amb les seves parròquies s'en va desprendre pocs anys més tard a favor d'un tal Trasovad. Li varen fer la venda en una data desconeguda, situada entorn de l'any 900, el comte Sunyer II d'Empúries i de Rosselló i la seva esposa Ermengarda, hereus del comte Sunyer I que el va rebre del rei franc.

Poc temps després, el dia 8 de novembre del 908, Trasovad va vendre tot el seu domini de Palautordera al comte de Barcelona Guifré Borrell, fill del comte Guifré I el Pilós, el qual va cedir-lo poc després al monestir de Sant Cugat del Vallès, segons consta per mencions tardanes de llistes de possessions de béns de l'esmentat monestir.

El document de la venda feta per Trasovad a Guifré Borrell és el document número 3 del Cartulari de Sant Cugat i és el títol que guardava el monestir per a justificar la seva possessió de Palautordera. És també un dels pocs documents que es va salvar en aquell monestir quan el cabdill àrab al-Mansür va saquejar-lo i va matar a l'abat i molts monjos en la seva invasió i captura de Barcelona l'any 985.

La venda del 908 és important per a conèixer noms de la rodalia de Palautordera, per això ens hi fixarem uns moments. Trasovad va vendre al comte de Barcelona, Guifré Borrell i a la seva esposa Gersinda, tot el domini que tenia al comtat de Barcelona, al lloc dit Vallès, a la Vall que en diuen Tordera, a la vil·la *Bitamenia*, que anomenen Palau, amb les seves esglésies anomenades de Santa Maria, de Sant Esteve protomàrtir i una altra església dita també de Sant Esteve que es troba a la vessant del Montseny. Diu a continuació que la vall de Tordera termeneja d'una banda en les arquees o sepultures velles que es troben a la vil·la de Mosqueroles, amb el vessant del Montseny fins al coll dit entre els dos Signes (que és el Coll de Sant Marçal entre les Agudes i el Matagalls) i des d'allà va fins a Collformic i segueix la serra de Mont Caballar (que és la que es troba sobre els Refugis del Montseny on hi ha l'actual hostel o antic mas amb la capella pre-romànica de Sant Joan de Can Nadal), i d'allà va fins una altra arca o antic dolmen dit de l'om i va fins a la vil·la de Pinells (recordada pels masos Pinells, Can Carbonell de Pinells i Cal Petit de Pinells) i va fins al vilar anomenat Romans (recordat també pel mas Can Jan dels Romans). Tot això ho ven el comte per 2.000 sous.

Gràcies a la desconeguda donació comtal feta abans del 911, data en què morí el comte Guifré II Borrell, el monestir de Sant Cugat del Vallès, esdevingué el senyor directe o alodial de tota la vall de Palautordera i també ho fou aviat de Gualba i d'altres propietats dels voltants que li foren cedides per altres senyors.

Són molts els documents que hem pogut trobar on es parla del domini de Sant Cugat del Vallès sobre Palautordera. Repassant només el Cartulari de Sant Cugat, veiem que el 986 el rei franc Lotari va confirmar al monestir de Sant Cugat «*la vil·la de Vidamenia, que anomenen Palau, a la vall del Tordera, amb la vil·la Ricobert, la vil·la Pinell i les parròquies de Santa Maria i Sant Esteve, amb els seus delmes i primícies*». En la butlla del papa Silvestre II de 1002, de confirmació de béns del monestir, llegim igualment que el papa

confirma al monestir la possessió *«de la vil·la Vidamenia, que és dita Palau, amb els seus termes i adjacències i amb les esglésies de Sant Esteve i de Santa Maria que allà hi ha fundades, amb els delmes, les primícies i les oblacions que pertanyen a dites esglésies i amb el vilar dit de Tedbert»*. Les mateixes paraules llegim en la butlla del papa Urbà II del 1086 i en altres documents posteriors.

El monestir de Sant Cugat tenia molts béns i possessions, drets i tributs dintre de la demarcació de Palautordera. D'una manera especial els abats del monestir eren els qui triaven i presentaven al bisbe de Barcelona els sacerdots que havien de regir les esglésies de Santa Maria i Sant Esteve. Aquests sacerdots eren dos, anomenats domers, a Sant Esteve i sembla que originalment també a Santa Maria. A causa d'aquest domini del monestir totes dues parròquies tindran, almenys des de principis del segle XIV, un altar dedicat a Sant Cugat.

Entre els més antics documents referents als senyors de Montclús, que es guarden a l'arxiu dels Medinaceli a Sevilla, hi ha molts documents de reconeixença de domini que diferents senyors del castell de Montclús, com Guillem Umbert del Montseny, Riambau de Montclús, Ramon de Cabrera i Bernat, vescomte de Cabrera, feren als abats de Sant Cugat per les fàbriques o ferreries de Sant Esteve i de Santa Maria de Palautordera i per altres drets senyorials que eren propis del monestir però que els abats tenien enfeudats als senyors del castell de Montclús i als amos de la Casa de Palau, coneguda avui com el castell de Fluvià.

L'abat tenia només el domini senyorial o de propietari, però no el dret d'administració de la justícia o jurisdicció, ni el de fer respectar les paus i treves o imposar-les i altres dominis derivats de les regalies o domini del sobirà. Tots aquests drets que es poden dir senyorials els tenia l'amo del castell de Montclús.

Podem dir, doncs, que la Vall de Palautordera tenia dos senyors: l'abat de Sant Cugat i els senyors del castell de Montclús, cadascú d'ells, però, en un àmbit o esfera diferent.

Abans de cloure aquest petit record de l'antic domini de Sant Cugat sobre Palautordera anotem només que quan es varen establir les divisions administratives del patrimoni, dites pabordies, dintre del monestir de Sant Cugat, projectades el 1173 però estructurades entre els anys 1211 i 1216, una de les quatre pabordies del monestir era la de Palau o Palautordera; les altres tres eren: la Major, la del Penedès i la del Llobregat.

El paborde de Palau era un monjo de Sant Cugat que tenia encarregada la percepció i administració dels arrendaments, tributs i censos que la gent de les parròquies de Santa Maria i de Sant Esteve de Palautordera, de Gual-

ba, de Vallgorguina, d'Olzinelles i d'algunes altres parròquies del voltant havien de pagar al monestir. Amb aquests béns havia d'assegurar l'alimentació i despeses dels habitants del monestir durant els mesos de març, abril i desembre i les altres pabordies es repartien la resta de mesos de l'any.

ELS SENYORS DEL MONTSENY I EL CASTELL DE MONTCLÚS

L'antic terme de Palautordera, amb les seves dues parròquies, es trobava posat sota la defensa i protecció d'uns nobles que eren amos de tota la vessant meridional del Montseny o Agudes i vessants del Matagalls, fins a Sant Celoni, Vallgorguina i Tapioles.

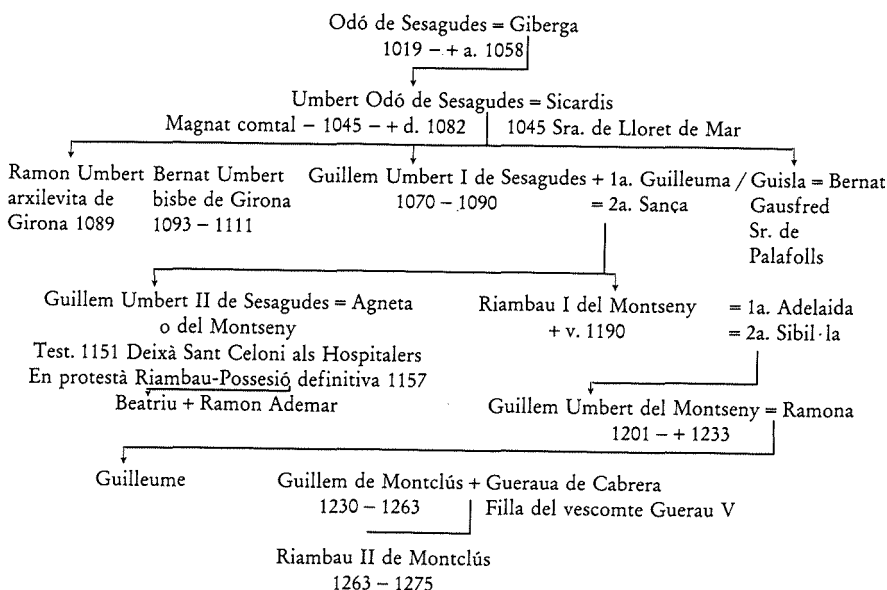
Aquests nobles tenien el seu castell originari, el que va donar el primitiu cognom al llinatge, a les Agudes. Avui, d'aquest castell no en queda cap rastre visible o almenys no l'hem sabut trobar enlloc, en canvi queda el nom de «*La Baga del Castell*» a la vessant de les Agudes que mira vers l'antic monestir de Sant Marçal, cosa que sembla indicar, juntament amb el nom de *Castellets* que té un vessant de la muntanya, que el castell es deuria trobar a la muntanya de les Agudes, al seu cim o en algun dels cims rocosos que l'envolten.

De la família que el posseïa, en tenim moltes notícies a partir de l'any 1018. El primer membre conegut és un *Oto Acutensi* que serà la primera anella del llinatge dels senyors de les Agudes o de *Sesagudes* que més tard prendran el cognom de Montseny i finalment el de Montclús.

Aquest canvi de cognoms és simptomàtic de l'acostament progressiu vers el pla dels antics i bel·licosos senyors de les Agudes, a mesura que els perills d'invasions i les lluites entre feudals anaven fent menys necessaris els inacessibles castells de les Agudes i de Miravalls. El castell de Miravalls, citat també sovint per la documentació, és igualment de situació desconeguda, alguns indicis semblen col·locar-lo vers l'actual Collet de Santa Helena o en una raconada sobre Font Martina.

D'aquest primitiu llinatge hem pogut dreçar-ne una geneologia força completa de la qual ja en vàrem publicar un primer esbós l'any 1961 amb motiu de fer una petita història del monestir de Sant Marçal del Montseny, monestir del qual ells foren patrocinatoris i dotadors.

Aquesta geneologia és la següent:

El 1275 aquest Riambau II va cedir els seus béns al seu oncle Ramon de Cabrera, senyor d'Anglès i de Brunyola, que era germà de la seva mare. Ramon de Cabrera en morir va deixar els seus béns del Montseny i de Palautordera al seu fill Bernat I de Cabrera, casat amb Elionor d'Aguilar, que el 1328 va heretar també el vescomtat de Cabrera de la seva cosina anomenada Marquesa de Cabrera, muller de Ponç Hug IV, comte d'Empúries.

D'aquesta manera i a través de totes aquestes successions familiars el territori del Montseny i el de Montclús i Palautordera va passar a unir-se al vescomtat de Cabrera, successor de l'antic vescomtat gironí, que estava centrat a l'altiu i meravellós castell de Montsoriu i que tenia el seu centre administratiu a Hostalric.

Hem fet aquest esment dels antics senyors per evocar el castell de Montclús i per poder dedicar uns mots a la seva jurisdicció que s'estenia per tot el terme de Palautordera.

El castell de Montclús, conegut popularment pel «*Castell dels moros*» aixeca la seva torre de l'homenatge, esmotxada pel pas dels segles i les injúries dels homes, i els seus murs mig esbalçats per l'erosió del petit turó on s'aixeca, a l'esquerra del Tordera, en un indret aparentment enclotat però molt apte

per a la defensa segons les tècniques medievals. Es troba dintre de la demarcació de Sant Esteve de Palautordera, a tocar un entrant molt curiós del terme de Fogars de Montclús que arriba fins al riu. Té al seu costat una antiga capella, encara força ben conservada en relació amb la resta de les ruïnes que era dedicada a Santa Margarida i era l'antiga església del castell. El 1739 es va abandonar aquesta capella i se'n va construir una de nova, dedicada igualment a Santa Margarida, a l'anomenat «*Camp de la Parellada*» prop la carretera del Montseny, dintre igualment del terme de Sant Esteve.

L'origen del castell sembla ésser de finals del segle XI, però no va adquirir una vertadera importància històrica fins a principis del segle XIII, quan es va convertir en residència dels antics senyors de les Agudes-Montseny. De fet des del segle XIII, quan es varen abandonar totalment els antics castells de les Agudes i de Miravalls, tots els homes de la seva antiga demarcació havien d'acudir a defensar el castell de Montclús i havien de contribuir a l'obra dels murs i de les valls o fossats del castell, a excepció dels homes de Campins i de Vilardell que n'estaven exempts.

Una de les últimes notícies que hem trobat referents a l'edificació i a la utilització del castell de les Agudes data del 10 de setembre del 1244. En aquesta data en Pere de Santa Eugènia, que era sots-castlà major del castell de les Agudes o de Sesagudes, va pactar amb el castlà major del castell, que era n'Arnau de Sant Lleir, les obligacions i els béns que tenia per raó del seu càrrec de castlà o de guardià del castell. En Pere de Santa Eugènia va dir que guardaria el castell i el tindria ben defensat sempre que en Guillem de Montclús o els seus successors fessin la guerra, amb la condició que li havia d'ésser comunicat deu dies abans. Per això i per complir amb aquesta obligació posseïa el feu del castell de les Agudes, el delme de Tordera, dues albergues a Mosqueroles, dues més a Pinells i una a Vallgorguina.

El terme dels antics castells de les Agudes i de Miravalls incloïa totes les parròquies de Sant Julià del Montseny, de Sant Esteve de la Costa, de Sant Cristòfol de Fogars, de Sant Marçal del Montseny i de Sant Joan de Campins. El de Montclús, almenys des de principis del segle XIII, estenia la seva jurisdicció sobre tots els homes i béns de les parròquies de Santa Maria de Palautordera, Sant Esteve de Palautordera, de Mosqueroles, de Pertegàs, de Vilalba Sasserra, de Vallgorguina, d'Olzinelles i de Tapioles. El 1356 s'hi va afegir també, bé que no amb tots els drets, el terme de Vilardell.

Totes aquestes parròquies o petits termes formaven el gran domini dels senyors de Montclús, però tot i la seva unitat pràctica es mantenia el record de dos termes juxtaposats. Així, el 3 de novembre de 1274, en Riambau II de Montclús, amb la seva mare Gueraula, varen anomenar batlle del castell de Montclús i de tots els seus termes i del castell de Sesagudes i de tots els

Castell de Montclús.

seus termes, a en Bernat ça Framia i en detallar les parròquies sobre les que tenia jurisdicció el nou batlle, fan esment de les del Montseny, de la Costa, de Fogars, de Mosqueroles, de Pertegàs, d'Olzinelles i de les de Santa Maria i Sant Esteve de Palautordera i la resta de parròquies de Vallgorguina, Tapioles i Vilalba Sasserra no hi són esmentades potser per tenir batlles propis.

La vila de Sant Celoni, segons hem indicat en la genealogia anterior, va separar-se de l'antic domini de Montseny o de Montclús l'any 1151 quan el noble Guillem Umbert II del Montseny o de Sesagudes —ja que ell en la documentació fa servir els dos cognoms— en el seu testament va cedir-la a l'ordre religiosa militar dels Hospitalers o de Sant Joan de Jerusalem. El seu germà Riambau I del Montseny va impugnar aquesta donació però el comte de Barcelona la va tenir i declarar com a vàlida l'any 1157. En canvi va quedar subjecte al castell i terme de Montclús tota la ruralia de Sant Celoni que pertanyia a la vella parròquia de Sant Martí de Pertegàs.

És curiós recordar que quan un home malfactor de la vila de Sant Celoni era jutjat i condemnat a mort, l'havien de treure fora de les portes de la vila i allà l'agafava el batlle del castell de Montclús i el penjava en les mateixes forques en què penjaven els sentenciats dels termes de Montclús, de les Agudes i de Miravalls.

El terme era regit, com hem vist, per batlles que eren els qui representaven els senyors i els qui s'ocupaven del bon ordre i de la bona convivència entre els súbdits o habitants del terme del castell. La cúria o cort del batlle composta pel notari, un saig o agutzil i on actuava el jutge, es trobava dintre la sagrera o petita població formada entorn de l'església de Santa Maria de Palautordera, la població més important del terme de Montclús i que esdevingué el centre administratiu del terme.

SANTA MARIA DE PALAUTORDERA

Com a última part d'aquest pregó permeteu-me també evocar, bé que sigui molt lleugerament, el passat d'aquesta bonica població que acabem d'esmentar com la més important i de més clara tradició històrica de la Vall del Tordera.

Ja hem vist abans com la parròquia de Santa Maria de Palautordera, citada gairebé sempre en primer lloc quan els documents parlen de la Vall, apareixia en la vella documentació des del 862 i com les seves notícies es continuaven el segle X i principis del XI.

Una de les primeres notícies que ens dóna alguna referència més concreta sobre l'església o edificació de Santa Maria és el testament sacramental de

Parròquia de Santa Maria de Palautordera.

Guillem, casat amb Blancúcia i pare de Ramon, d'Ebri, de Guilabert, de Quixol i de Ledgars que es va jurar el 6 d'octubre de 1045 «*sobre l'altar de la basílica de Santa Maria, situada al lloc dit Palau, prop del curs del riu Tordera*». En fou marmessor, entre altres, el monjo Guifred, que és segurament el monjo que va fundar el monestir de Sant Marçal. Guillem, que en aquella data ja havia mort, era un gran propietari de la contrada i entre moltes altres deixes va llegar un alou situat a Tapioles al monestir de Sant Cugat.

L'any següent, el 8 de juliol de 1046, es va jurar igualment el testament d'Ovasi, marit d'Ermegoda i pare d'Adaleda, «*sobre l'altar consagrat de Santa Maria, in Valle Tordaria*» (Cartulari de Sant Cugat, II, docs 582 i 587).

També és molt interessant per a conèixer noves dades del lloc una permuta de terres que tingué lloc el 17 de febrer del 1045, entre Bofill Ató i la seva muller Engúncia i l'abat Guitard de Sant Cugat del Vallès, perquè es fa esment d'un alou o terra lliure situat *in villa Vidamenia, que vocant, Palacio, videlicat, ante ipsam salam domenicam*. La terra en qüestió es trobava *ante porta de ipsa sala* o sigui davant la mateixa porta de la sala i termenejava a ponent amb el camí que anava a Vilamajor i a tramuntana amb el riu que ve d'Avellanedes (Cartulari de Sant Cugat, II, doc 578).

Seria molt interessant de poder precisar exactament la ubicació d'aquesta sala o casa senyorial perquè podria confirmar la creença erudita que diu que la població, o almenys l'església parroquial de Santa Maria, ocupa l'emplaçament de l'antic Palau o vil·la Vidamenia. La Sala del Senyor o *sala doménica* acostuma a ésser sempre el centre de les antigues vil·les rurals.

L'existència de l'antiga casa de Palau o casa de Sant Cebrià, avui castell de Fluvià, podria fer pensar que hi radicava l'antic *palau* i la *sala senyorial*, però són bastants els documents que semblen situar la vil·la Vidamenia prop de l'església de Santa Maria, com un document del 1185 que anomena la parròquia com *Sancte Marie de Palacii que vocatur Vidamenia* (A.C.A. Perg. Alfons I doc, 406). També podria trobar-se aquesta casa senyorial al lloc on hi ha els antics masos Sala i Saleta, encara existents, però tot això són pures suposicions i hipòtesis que un estudi més ample o unes excavacions ajudarien a confirmar.

Tornant a l'església de Santa Maria, hem vist que els documents esmentats i altres que podríem recollir revelen la importància de l'església o lloc de Santa Maria, que seria la que crearia entorn seu el poble modern. Les notícies més antigues són però molt eixutes i cal arribar a la baixa edat mitjana per a conèixer quelcom més concret. Sabem, per exemple, que la notaria del terme de Montclús radicava a Santa Maria almenys des del 1274 i que aquest càrrec el tenia el sacerdot beneficiat de l'altar de Sant Projecte, anomenat popularment Sant Broget. Aquesta advocació encara coneguda a la vila, tenia un altar

propi i capella dins Santa Maria. El notari-beneficiat era el qui redactava tota la documentació del terme del castell de Montclús i per això a mig segle XIV hi havia una polèmica, que feia molts anys que durava, entre el senyor del castell de Montclús i el rector i parroquians de Santa Maria sobre qui tenia el dret de designar el capellà que havia de regir el benefici i la notaria.

Bona part de l'antic arxiu notarial de Palautordera es conserva encara a Arenys de Mar i és una font encara no estudiada per a conèixer detalladament la vida i passat de la Vall de Palautordera.

El mercat és una altra funció ben important de la població i que remarca la seva qualitat de petita capital. Existia ja el 1334 o almenys consta en aquell any que el vescomte Bernat II de Cabrera cobrava, per raó de regalies, drets sobre el mercat de Santa Maria de Palautordera. Aquest mercat va perdurar fins els temps moderns i és tradició popular que fou venut als de Sant Celoni, interessats a no tenir cap mercat veí que els fes competència.

Com solia ocórrer sempre a Catalunya vella, la població es va originar entorn de l'església en el terreny sagrat, anomenat *sagrera*, que acostumava ésser un espai de trenta passes en circumferència entorn el temple. Aquest terreny es trobava sota la protecció eclesiàstica, de manera que allà no es podia fer guerra ni cometre cap classe de violència.

Existia una sagrera o cases entorn de l'església de Santa Maria almenys des del segle XII però per a saber el seu nombre exacte cal arribar a finals del segle XV i especialment a principis del segle següent. Així sabem que entre l'any 1497 i el 1515 hi havia a la sagrera 30 o 31 cases que formaven un nucli compacte, a més de les 44 masies que aleshores tenia la parròquia. A Sant Esteve no hi havia nucli o sagrera i tenia només 41 masos.

Entorn de l'església hi ha encara antigues cases amb finestres de tipus gòtic, d'arc canopial, que recorden les cases de principis del segle XVI i l'àmbit de l'antiga sagrera.

La primitiva església de Santa Maria es renovaria entorn l'any 1040 i es consagraria poc després segons una deixa testamentària i el document, abans citat, on, el 1046, parla de l'altar consagrat. Aquesta església romànica sovint esmentada en l'antiga documentació, tenia els altars secundaris de Sant Pere (1166), Sant Projecte o Broget (1274) i Sant Cugat (1379).

A mitjan del segle XVI l'església antiga esdevindria petita i insuficient per l'augment que experimentava la població i va ésser reemplaçada per l'església actual, un edifici gòtic que va resultar d'unes reformes i engrandiment empresos el 1562 i que varen culminar amb la benedicció del nou temple el 1588.

Aquest temple, l'actual, va ésser enriquit amb una sèrie de capelles laterals en les quals es venerava la Mare de Déu del Roser (1580), el Sant Sepulcre (1581), Sant Isidre, Sant Joan Baptista, Santa Magdalena, la Santa Creu i la

Concepció (1727), etc. També se li va construir un bonic altar barroc, de línies influïdes encara pel renaixement, que va ésser destruït el 1936 i del que en resten bones fotografies.

Aquest edifici, que presideix la vida religiosa de la població, es troba ornat per diferents elements gòtic-florits, com la portada o les claus de volta amb sants o imatges en relleu que ornem els diferents trams de les voltes d'ogives i que indiquen les principals devocions dels antics palautorderins.

Cal lamentar també la pèrdua de les imatges que ornaven el seu timpà en la passió iconoclasta del 1936 i que eren molt semblants a les que hi havia a Sant Esteve de Palautordera.

Remarquem novament que el campanar, compost bàsicament d'una antiga torre de defensa, podia haver format part de la fortificació de la vila dels segles XIV o XV i qui sap si és un record o es construí sobre les restes de l'antic palau, que hom ha suposat veï de l'església actual.

El temple, acompanyat de les antigues cases gòtiques i d'altres amb boniques llindes de pedra construïdes al llarg de l'antic camí ral que passava a llevant de l'antiga sagrera són el que més destaca des del punt de vista artístic de la vostra bonica població. Llàstima que un mal entès esperit de modernització hagi fet perdre moltes d'aquestes llindes i finestres antigues.

Falta fer un estudi de l'evolució demogràfica i econòmica de la vila al llarg dels tres darrers segles. Tenim només una idea superficial de la seva creixença per les estadístiques conegudes que, tot i la seva imprecisió i incloure en un sol cens les dues parròquies i actuals municipis de Santa Maria i de Sant Esteve, li senyalen 187 cases i 792 habitants el 1719 i 207 cases i 1.126 habitants el 1787. Si descomptem la cinquantena escassa de masos que tenia cada parròquia i les poques cases no rurals de Sant Esteve tindrem que la població de Santa Maria hauria passat d'unes 80 famílies a unes 100 al llarg d'aquestes dues dates.

El cens de 1787 o cens de Floridablanca el podem desglossar bé. En aquesta data Sant Esteve tenia 393 habitants dels quals 3 eren eclesiàstics (dos domers i un beneficiat), 25 hereus de masies, 39 jornalers o bracers, 15 artesans, 1 fabricant i 1 noble. Santa Maria tenia 733 habitants, entre ells dos eclesiàstics, un notari o escrivà, 60 pagesos, 72 jornalers o bracers, 4 comerciants, 7 fabricants, 13 artesans, un oficial de la Inquisició, un de la Croada i un captaire.

L'existència d'unes 25 persones dedicades al comerç i a la indústria, no permeten dir que Palautordera sigui un centre industrial important però sí que l'antiga tradició artesanal i industrial s'anava mantenint.

Els oficis més corrents eren la parairia o l'art de filar i teixir la llana i el cànem i els oficis de fuster, ferrers o espardanyers, necessaris per una comuni-

*La Torre de les
Hores, antiga i
actual ubicació.*

tat ja un xic nombrosa i amb mercat propi. També hi havia al terme una indústria paperera favorescuda per l'abundància relativa d'aigua.

Aquesta indústria, que va fundar-se el 1779, donava feina a 22 persones el 1860 i a una cinquantena poc abans del 1943 quan la periòdica manca d'aigua estival féu que els Guarro traslladessin la indústria a una altra comarca. Alguns anys després va tornar a obrir-se amb noves característiques i l'any 1970 donava encara feina a uns 110 treballadors.

També es constata l'any 1860 l'existència de la Farga del Ferro i de la Farga d'en Quadres, una ferreria i una petita fàbrica de fundició, amb una vintena de treballadors.

Les descripcions del diccionari Madoz, fetes entorn el 1840, senyalen a Sant Esteve 170 cases, 90 de les quals a la població, amb un total de 436 habitants i a Santa Maria 220 cases, amb 129 a la població i un total de 599 habitants. Aquestes xifres semblen molt disminuïdes si les comparem amb el cens oficial del 1860. És impossible que en vint anys el cens de Santa Maria s'hagués doblat; cal per tant suposar molt disminuït el cens de Madoz puix que el de 1860 ens mereix molta més confiança.

Segons el Nomenclàtor oficial de 1810 la població de Santa Maria tenia 137 cases i la resta del seu terme 103 famílies més, a més d'un nucli de 14 famílies al barri del pont proper de Sant Celoni. En total tenia el municipi de Santa Maria 1.327 habitants. El de Sant Esteve, en tenia 790 amb 59 cases al poble, 16 al carrer d'Amunt, 3 a les Cases d'en Llavina i 74 masos.

Era el moment de més eufòria de poblament del segle passat i l'inici d'un despoblament que vindria aviat per l'absentisme rural i el desplaçament de la gent vers els nous centres industrials que ara es formaven. Això ho indica bé el fet que del 1860 al 1900 Santa Maria de Palautordera va perdre més de dues-centes persones, va passar de 1.327 a 1.144 habitants i encara el lloc no fou pas dels més afectats.

La gran creixença demogràfica operada entre el 1787 i el 1860 féu que l'antic nucli de poblament agrupat entorn de l'església i al llarg del vell camí ral del Montseny s'allargués amb el carrer o raval de la Creu, nom que constatem ja el 1840 i vers la part llevantina del poble.

El segle present ha estat testimoni d'una notable creixença i embelliment de la població gràcies a l'estiueig, amb la construcció de molts habitatges residencials i darrerament ha tingut encara un extraordinari augment i s'han creat urbanitzacions i nous sectors d'habitatges i tota la població té un aire dinàmic i rejoventit. El llenguatge de les xifres és en aquest cas el més eloqüent. El 1920 el municipi tornava a tenir 1.347 habitants o sigui que pràcticament el mateix cens que el 1860, el 1960 ja tenia 2.055 habitants, el 1970 eren 2.593, el 1975 eren 3.624 i en l'actualitat són ja uns 4.500.

Les antigues indústries s'han vist incrementades amb noves instal·lacions de productes químics, metal·lúrgica, tallers de l'art de la fusta i altres petites indústries que donen vida a la població.

Sense ésser triomfalistes Santa Maria de Palautordera dóna avui la sensació d'un poble viu, dinàmic i endreçat. Un poble que té la sort de gaudir d'un paisatge meravellós, d'un esperit franc i obert per a atreure els forasters i que sap mantenir la tradició feinerà que caracteritza el seu passat.

La pagesia, els que més directament estan arrelats a la terra, han estat sempre el gran suport per a mantenir l'equilibri i complementar la vida de la població. No oblidem que al nostre país tots tenim les arrels en el camp, en les velles i harmonioses masies que emplen les valls i serralades. Són molt anteriors als nostres pobles i les que donaven els seus fills cabalers per a poblar viles i sagreres.

El terme de Palautordera té masies com les de Pinells o les de Romans que tenen més de mil anys d'història i que foren algun temps un senyoriu o demarcació autònoma. Unes altres com les Carreres, el Carbonell, el Pou, la Sala, la Saleta, el Vidal, l'Alzina, el Llauder, l'Auleda, l'Oliver, el Grau, etc., compten pel cap baix amb més de cinc-cents anys d'història.

En un dels moments de més eufòria del camp català, com era l'any 1860, al municipi de Santa Maria de Palautordera hi havia les masies següents, avui moltes d'elles abandonades i malmeses: la barraca de l'Albert, la barraca d'en Gorja, Ca l'Acay, Ca l'Andreu, Ca l'Anton Bessa, Cal Bort, Cal Caballé, Cal Cerdanet, Ca l'Escabellat, Ca l'Esclatat, Cal Fusteret, Cal Gabaig, Cal Gatix, Cal Gayo, Cal Papo, Cal Petit Pinells, Cal Porxo, Cal Roig, Cal Sagart, Cal Sagarreta, Cal Serrador, Can Alsina, Can Auleda, Can Balmes, Can Barceló, Can Batalla, Can Bernades, Can Bonamich, Can Bosch del Turó, Can Carbonell, Can Carbonell de Pinells, Can Carrasquet, Can Carrasquet del Temple, Can Carreres, Can Carrerons, Can Clos, Can Cortés, Can Cunilleras, Can Diego de baix, Can Diego de dalt, Can Farinetes, Can Galdé, Can Garsa, Can Grau, Can Jan dels Romans, Can Lari, Can Llauder, Can Marata, Can Martí, Can Millàs, Can Mostorós, Can Oliver, Can Pagà, Can Palaus, Can Palaussó, Can Pau Calses, Can Pinell, Can Pla, Can Ponas, Can Ponet de Villena, Can Portell, Can Porro, Can Potent, Can Pou, Can Pruna, Can Puig, Can Rahull, Can Sala, Can Saleta, Can Sidret, Can Sura, Can Tatliro, Can Turró, Can Velló, Can Vidal, Can Vidrà, Can Vila, Can Violant, Can Xambau, Capella vella del Remei, La Casa Nova, Casa Nova del Flequer, Casa Nova del Sabater, Cases noves de Can Carbonell, Cases noves d'en Rahull, Estació del ferrocarril, la Farga de Ferro, La Farga d'en Quadres, Mas Mataró, Molí de la vila, Molí d'en Bacó, Molí d'en Pedranyal, Molí d'en Tresserras, El Pont (barri), Rejoleria d'en Diego de baix, Rejoleria d'en Pinell i El Remei.

Aquesta és la llista que ens dóna el Nomenclàtor oficial de 1860 que hem transcrit respectant l'ortografia inicial dels noms dels masos.

A tots, doncs, fills de la vila i de les masies, naturals d'aquesta gerda Vall o nouvinguts, va dirigida aquesta breu evocació del vostre passat, que l'avinentesa d'aquest pregó de festes m'ha donat ocasió de fer.

No és pas la vostra història completa el que hem fet present a la vostra atenció, sinó només uns punts o tast general. La confecció d'una història completa exigirà al qui la vulgui recopilar i escriure moltes hores de revisar els fons documentals que existeixen en diferents arxius i que permetran de refer detalladament coses que aquí s'han dit lleugerament o que ni tan sols s'han dit.

En aquest pòrtic de festes, quan us disposeu a viure uns dies íntims honorant la vostra excelsa patrona, la Mare de Déu del Remei, que des del seu blanc santuari ha vist les millors èpoques de la creixença de vostra vila i els afanys de tots els seus habitants, jo us convido a fer-ho amb tota joia i conscients del vostre passat. Aquest no ens ha d'enorgullir ni tancar de cara al futur, sinó que us ha d'ésser un esperó constant per a millorar la vostra població, la vostra vila, les vostres festes, la vostra fe i el vostre optimisme de vida.

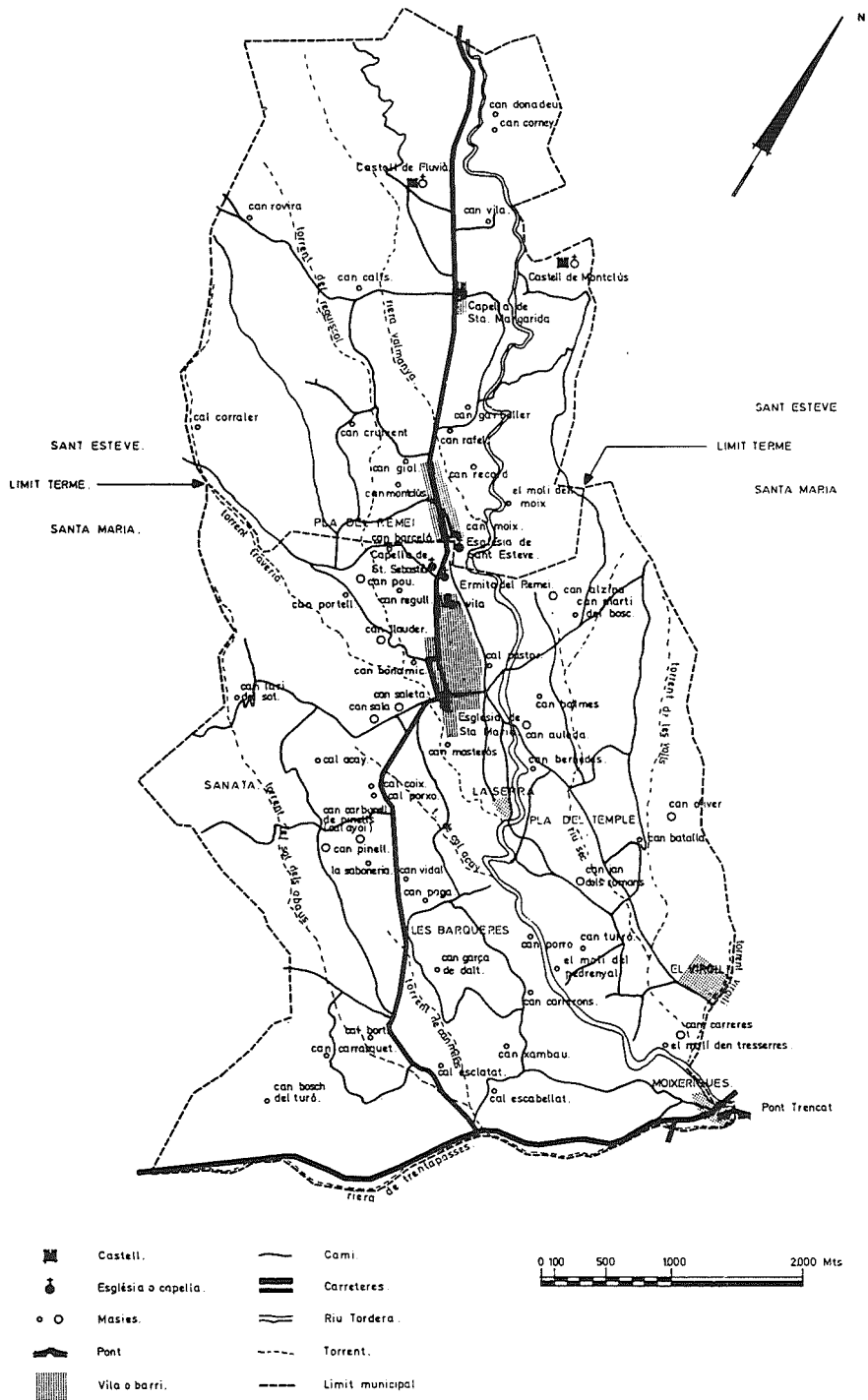
Les festes d'enguany us donen uns moments de calma i de serena reflexió, aprofiteu-los per a treure més forces per a teixir aquest futur millor que tots esperem.

BIBLIOGRAFIA

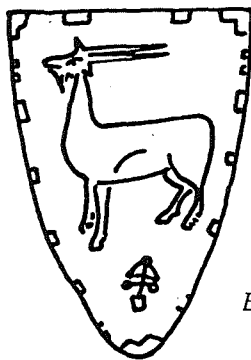
Aquesta evocació històrica ha estat feta després de recollir notícies de diferents llibres i arxius; els principals han estat els següents:

- ABADAL, Ramon d', *Catalunya Carolíngia II*, Els Diplomes carolingis a Catalunya, Barcelona 1926-1952, pp. 194-199, 238-240 i 355-358.
- CANYAMERES, Ferran, *El Vallès*, Edit. Selecta, Barcelona 1961, pp. 121-122 i 133-134.
- CATALÀ ROCA, Pere, *Els Castells Catalans II*, Barcelona 1969, pp. 240-244 i 274-280.
- FÀBREGAS, Àngel, *Santuarios Marianos de Barcelona*, Barcelona 1954, pp. 231-233.
- IGLÉSIES, Josep, *El cens del Comte de Floridablanca (1787)*, Barcelona 1969, Vol I, pp. 71 i 91.
- IGLÉSIES, Josep, *Els Fogatges de 1553 I*. Estudi i Transcripció, Barcelona 1979, pp. 344 i 355-356.

TERMES ACTUALS DE PALAUTORDERA.
SANTA MARIA I SANT ESTEVE.

- LLOBET, Salvador, *El medio y la vida en el Montseny*, Barcelona 1947, pp. 397-398 i 484-486.
- LLOBET, Teresa, *Gran Enciclopèdia Catalana*, Vol. XIII, Barcelona 1979, pp. 182 i 219.
- MADOZ, Pasqual, *Diccionario Geográfico de pueblos, ciudades, etc.*, Vol. XII, Madrid 1849 –Palautordera–, S. Esteban y Sta. Maria.
- MAS, Josep, *Notícies històriques del bisbat de Barcelona*, Arx. històric de la Ciutat de Barcelona, Casa l'Ardiaca. Fitxes manuscrites.
- PERAY I MARCH, J. de, *Sant Cugat del Vallès*. Su descripció y su historia, segona edició, Barcelona 1931, pp. 126-127.
- PLADEVALL, Antoni, *Sant Marçal del Montseny a «AUSA»*, Vic, Vol. IV, 1961-1963, pp. 9-25.
- PLADEVALL, Antoni, *El comtat d'Ososna a mig segle XIV*, Barcelona 1972, pp. 30-33.
- PLADEVALL, Antoni, *Santa Magdalena de Mosqueroles a ESCLAT*, Butlletí informatiu del C.E.A.S.C., Sant Celoni, núm. 17, novembre 1979, pàgines 26-28.
- RIUS SERRA, José, *Cartulario de «Sant Cugat del Vallès»*, Barcelona 1945, Vols. I i II, pp. 6-7, 146-147 i 258-259.
- VIC, Arxiu Cúria Fumada. Llibre Feudos de Casa Cabrera, pp. 152-161.

Escut dels Cabrera